

A város mágiája

1. Axiómák

Az üdvtörténet során a teremtett világ a kerttől a város felé halad. A Kerttől, a Paradicsomkerttől a Város, az Égi Jeruzsálem felé tart. Ez az idő egésze, más szóval az üdvtörténet.

A Kert: a Világ törvényei ösztönös betartásának színtere volt. A Város: a Mindenség törvényei tudatos betartásának színtere lesz.

A város teremtése analóg a világ teremtésével. A Város a világ modellje, megidézője. Ember és Isten között félúton van a Város.

2. Teremtő erők és térszervezési szintek

Vidor Ferenc „Az építészetten innen és túl” című könyvében írja a következőket:

„Az orientáció szempontjából – immár a labirintus gondolatát is bekapcsolva és korábbi térelképzeléseinket tovább bővítve – tehát négy, az építészeti-urbanisztikai problematika szempontjából ugyancsak orientáló fontosságú fokozatra mutathatunk rá:

Az első fokozat a káosz, mely a teljes megoldatlanságot, a teljes tájékozatlanságot jelenti;

A második: a labirintus (labirintikus tér), amely esetleges (valószínűségi, sztochasztikus) megoldásokra mutat, korlátozott tájékozódást biztosít;

A harmadik a szorosabban vett építészeti tér, amely számos (térbeli) megoldást, jó (de nem teljes) tájékozódást tesz lehetővé;

A negyedik a „kozmosz” (az abszolút, a mindent tudó, mindent felismerő) orientáció, amelyre törekszünk, embervoltunk, emberi korlátozottságunk e „határ”-lehetőségnek azonban legfeljebb a felismerését teszi lehetővé.”

Rendszeremet a fentiek figyelembe vételével alakítottam ki, de továbbfejlesztve. A továbblépés iránya hármas:

- a fentiek nem csak orientációk, hanem térszervezési szintek;
- a rendszert én nem alulról felfelé, hanem felülről lefelé tárgyalom, minthogy a világ hierarchikus;
- tárgyalom azon teremtő erőket is, amelyek ezeket a szinteket létrehozzák.

Négy teremtő erő van, és azok megvalósulása nyomán négy térszervezési szint, a következők szerint:

Teremtő erők és térszervezési szintek

Létesítés, teremtő erő	Valósulás, térszervezés
a Teremtő terve	
	kozmosz (égi rend)
fehér mágia	
	architektúra (földi rend)
kultusz, kultúra	
	labirintus
fekete mágia	
	káosz

Ily módon összesen nyolc szint alakul ki, amelyből 2-2 összefügg, páronként a bal illetve a jobb oldali oszlopban.

- A legmagasabb teremtő erő a Teremtő terve. Erről mi emberek mit tudhatunk azon kívül, hogy kifürkészhetetlen? Talán annyit, hogy az idő egésze, a Világ vertikális architektúrája, üdvtörténet.

Ennek manifesztációja, megvalósulása a Kozmosz.

- A Kozmosz az égi rend, a világ horizontális architektúrája, azaz a világ rendje. A kozmosz görög szó, jelentése: szépség (lásd: kozmetika). Tehát: az égi szépség.

E két szint számunkra, emberek számára keret, aminek a legfeljebb a felismerésére lehetünk képesek. Az ember számára elérhető legmagasabb teremtő erő a fehér mágia.

- A mágia: varázslás, megidézés, előidézés. Nyelvünk bölcs. Az idézés szóban benne van az idő fogalma, és ez visszamutat a Teremtő tervére. A fehér mágia aktív beavatkozás a Teremtő törvényei szerint: a teremtés céljainak szolgálata, kiteljesítése. Harmónia a teremtett világgal, ennek alapja a szeretet. A fehér mágia teremtés: a növekedés erőinek befolyásolása, *rendteremtés*. Ez a legmagasabb szint, amit ember elérhet: közvetítő az anyagi és a szellemi világ között. Ez a mi küldetésünk, ez a feladatunk.

II. János Pál pápa a Béke Világtanácshoz 1990-ben intézett üzenetében írta a következőket: „*A Teremtő meghívta Ádámot és Évát, hogy osztozzanak a teremtés isteni tervének kibontakoztatásában*”.

A minták az égből jönnek, és földi zarándokútjuk után visszatérnek az égbe. Hamvas Béla a Scientia Sacra című művében erről a következőket írja: *„Az őskori hagyomány szerint a város... kezdetben az égből volt, ami azt jelenti, hogy anyagtalanságban szellemi őskép volt, és az első emberiséget a városépítésre az angyalok, vagyis a szellemi erők tanították meg. Mert nem mindegy, hogy a várost miképpen építik. A város a világ értékrendjének megnyilatkozása, ezért építésének át nem hágható törvénye van.”*

A fehér mágia az égi rendet idézi föl. Az égi rend földi megjelenítője az architektúra.

- Az architektúra fogalma túlmutat az építészetten: ez az ember által elérhető legmagasabb térszervezési szint. Két görög szó, az arché (ősi, vezető) és a techné (képesség) összetevéséből alakult ki. Az architektúra az égi rend földi mása, az elérhető földi szépség. Az égi város földi tükörképe, a mindenség modellje, megidézője. Ars Regia (királyi művészet): a legnagyobb emberi alkotás.

Az architektúra pontszerűség: kitüntetett hely és idő a labirintusban. Ennek megidézője egyfelől a mandala, amely a kozmosz képe, megjelenítője. A mandala meditációs eszköz és beavatási modell. Megszentelt hely, „a világ közepe”, amit mágikus módon el kell választani a térből. Készítéskor térrészeket kerítenek el mind kijebb menve. A meditáció során éppen fordítva: kintről befele haladnak, mind magasabb szintekre eljutva.

Az égi rend megjelenítője az ősi (archaikus, architektonikus) város is, ami ilyen módon három dimenziós mandala (sőt ha az időt is tekintjük, négydimenziós). Az ilyen város az égi rend földi mása. Megszentelt hely, a szellemi beavatás színtere. Ilyen volt Atlantisz, az azték Teotihuacan, a régi Peking, a sumér templomvárosok. E városok közepén templom, templomegyüttes, vagy templomhegy (zikkurat) állt.

Hamvas: Scientia Sacra című művében olvasható a következő:

„A városban az anyagi és földi erők hatalma háttérbe szorul: a város a szent hely, amelyet a szent fal vesz körül, és a várost az utcák kövezete az anyagi földről levágja. A várost az isteni építőmester tanítása alapján a földről elmetszik. Nem anyag többé. A földi erők hatalma itt megszűnik. A város nem az anyagi erőknek, hanem a szellemnek szolgál, eszerint él, ez kormányozza, ez az értelme, ezt jelenti a szívében élő istennő, aki a szellem menyasszonya.”

A leválasztás azért szükséges, mert az archaikus város a magasrendű szellemi beavatás színtere. Az urbs, vagy urbanisztika latin eredetű szó, eredetileg az urbium szóban jelent meg. Az urbium volt a szent eke, amellyel a szent ökrökkel körbeszántva meghatározták a városfal helyét. Attól kezdve ez a tértől mágikus módon elválasztott megszentelt helyé vált. Ez rejlik a Romulus és Rémus legendában is: súlyos bűn volt a szent barázda átlépése. Ennek kijelölése ugyanis mágikus cselekedet volt, amivel az elválasztás megtörtént. Ehhez képest már „csak” az anyagi megvalósítás volt magának a falnak az utánaépítése.

A leginkább közismert teremtő erő: a kultúra.

- A kultúra közismert fogalom, tudjuk hogy mit jelent, de mondok egy lehetséges megközelítést. *A kultúra: a beavatottak által felidézett rend művelése, ápolása,*

őrzése és átadása. Ebből következően szorosan összekapcsolódik a hittel, a kultusszal (még a szó gyökere is azonos), és ezzel összefüggésben a tradíciókkal, hagyományokkal. Alapvető jellemzője a megjelenési formák sokszínűsége, változatossága, amit a művészet terén stílusnak hívunk, más területeken divatnak.

A kultúra eredménye, manifesztálódása: a labirintus.

- Azok a városok, ahol zezzugos utcácskák vannak, általában tetszenek nekünk. Nagy távolságokat beutazunk, komolyabb összegeket sem sajnálva, hogy ilyeneket lássunk. Azt sem bánjuk, ha egy kicsit eltévedünk (hacsak ha nem vár ránk a busz...) Tehát nekünk embereknek tetszik a labirintus, még ha ezt tudatosan nem is mindig valljuk be.

A labirintus rendkívül fontos jel: életmegidéző, az élet genetikai kódja. Lényegileg analóg a spirállal. A spirál és a labirintus is életgeneráló jel: a termékenység, a termő televény megidézője. Mintája az élő szervezet: ugyanúgy szerves, ugyanúgy növekszik, mint a növény.

Az anyagot a lélek teszi élővé, meghatározott minták szerint, ez lelkesíti az anyagot. A lélek maga is labirintus, így magától azt is hoz létre. Ilyen minták érvényesültek a hagyományos városban, sőt a természet is magától labirintus minta szerint szerveződik: nézzünk csak rá egy természetes tájra. Az architektúrát meg a káoszt is az ember viszi be ebbe a rendszerbe.

A negyedik teremtő erő, amiről beszélni kell, a fekete mágia.

- A fekete mágiának annyi köze van a fehér mágiához, hogy ez is varázslás: előidézés, megidézés, de egészen más alapon. Ez ugyanis már visszaélés a kapott tudással.

Az ember a Teremtő helyébe akar lépni, és bűvészinasként felidéz erőket, amiket azután nem tud leállítani. A varázslat eltorzul: önös érdekek alapján történik. A fekete mágia alapja, kiindulási pontja a saját akarat *mindenáron* való érvényesítése.

Mi határozzuk meg, hogy mi a jó és a rossz: ez az eredendő bűn alapja. Ebből következően életellenes, és eredménye a terméketlenség. Itt a szellemet az anyag, az anyagiasság, az érdekek vezérlik. Ebből automatikusan következik az elsötétülés, lesüllyedés.

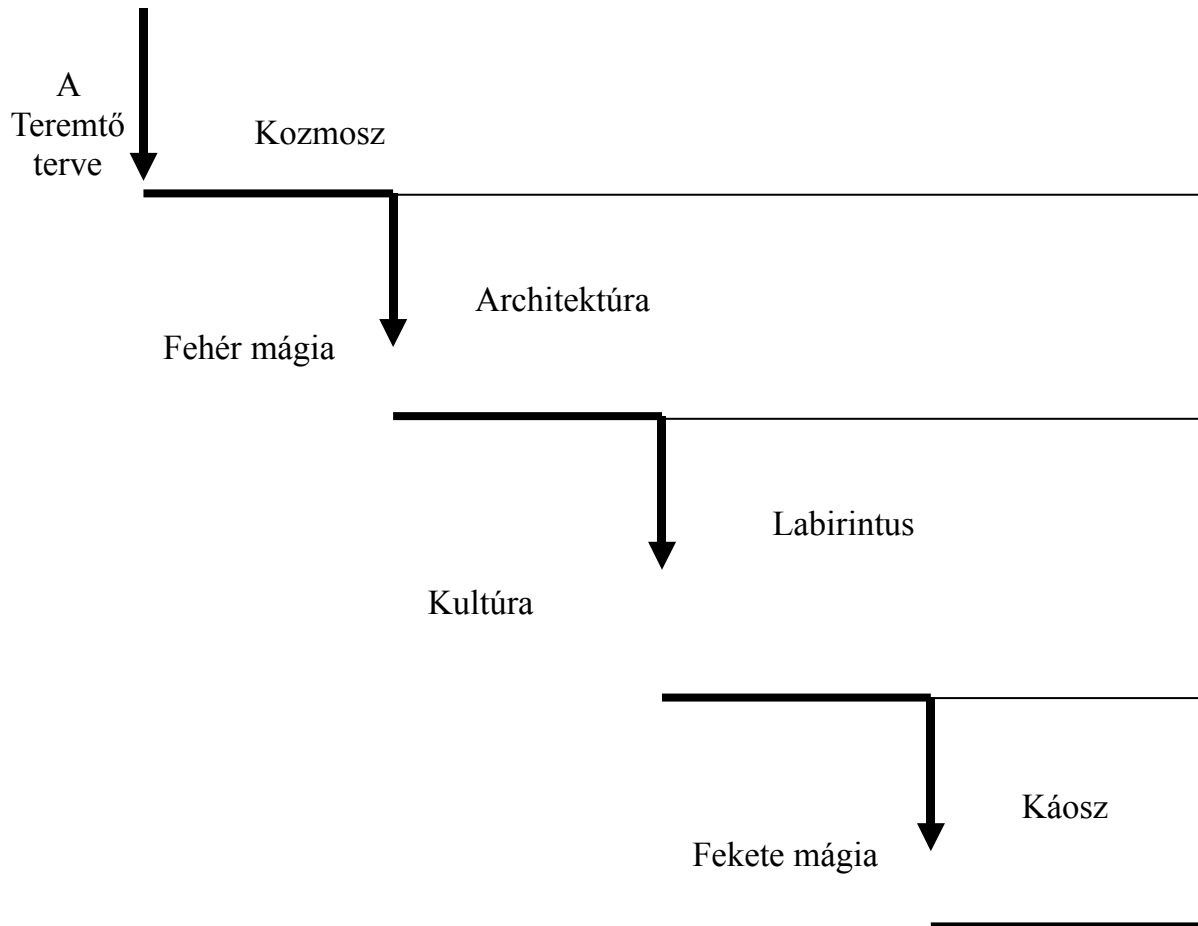
A teremtett világ rendjén nem változtathatunk büntetlenül. Ennek áthágásával a kapott program helyébe sötét erők lépnek és egészen más valósul meg: a teremtett világ rombolása.

- A fekete mágia eredménye a káosz. A káosz strukturálatlan egyveleg, minta nélküli növekedés, rákos (káros) burjánzás, rendezetlenség. Ha nincs élő, érvényesülő jel (ige), akkor szükségszerűen az entrópia érvényesül.

A káosz eredménye pedig a *nihil*: teremtésellenes, mivel ez már visszafordíthatatlan. Városaink (a megmaradt valódi városok, városmagok) kiürülése ezt már jelzi.

3. Lépcső és spirál

Az előző ábrát másfajta struktúrában is megszerkesztettem. Egy darabig gondolkoztam is, hogy melyiket mutassam, végül úgy döntöttem, hogy mind a kettőt. A teremtő erők itt függőlegesen látszanak, a térszervezési szintek vízszintesen. Ebből egy lépcső alakult ki, az alábbiak szerint:

A teremtő erők itt *beavatkozások*, amelyek különböző szintű térstruktúrákat eredményeznek. A beavatkozások tehát koncentráltan történnek, létrehozva a következő térszintet.

A lépcső több mint építészeti közlekedő tér. A lépcső az őskor óta használt alapjel, őskép, archetípus. Alapjellemei: szerves, statikus, szimmetrikus, sugártermeszerű. A férfiprincípium, a szellem és a teremtő potencia megidézője.

A lépcső a kozmosz, az égi szépség, az égi város megidézője. Ezt mandalával, az építészetben pedig templomheggyel, lépcsős piramissal, az archaikus városok felépítésével jelezték.

A lépcső tehát a szellemi beavatás jelölője, amely beavatás *a teremtő erők működésébe* történik.

A másik alapjel, alapkód, ősfóma: a spirál. A spirál életszimbólum: életgeneráló, termékenységidéző. Szerves, lendületes, aszimmetrikus. Női természetű, a lélek megidézője.

A spirál és a vele lényegileg analóg labirintus a földi szépség, a földi város megidézője.

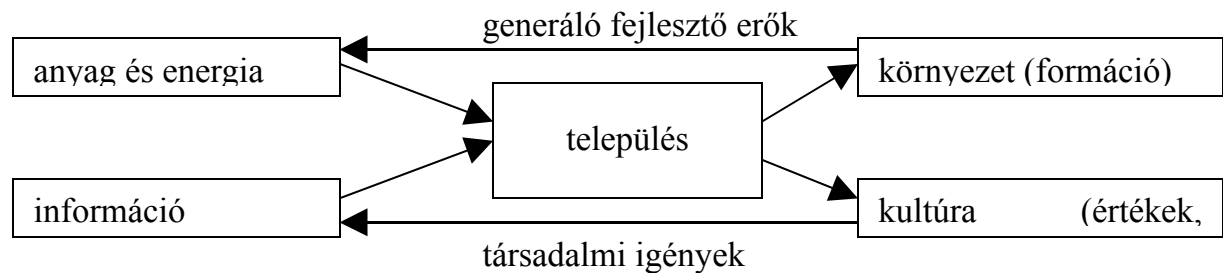
A spirál és a labirintus tehát a lelki beavatás jelölője. Tudjuk, hogy milyen hosszú és bonyodalmas az út egy labirintus útvesztőjén keresztül: ez az út, *az életút beavatása*.

A mandala és a labirintus közös jellemzője, hogy mindkettőnek van középpontja.

4. Város

A városról rengeteg definíciót mondtak már. A szakma egy időben „órabérben” gyártotta ezeket. Én eddig nem gyártottam egyet sem, egy megközelítést mondanék: ez a *fekete doboz*.

A település tekinthető olyan fekete doboznak, amelybe anyag és energia, valamint információ áramlik be, és környezet, valamint kultúra jön ki, az alábbiak szerint:

Az energia itt munkát is jelent, az információ pedig a tudáson kívül vezetést és vagyont is (ki dönt, kinek van befolyása, ki van helyzetben). Ha az elgondolások megvalósulnak, az információból formáció lesz. A kultúra, a hagyományok hordozója pedig a társadalom.

A visszacsatolást egyrészt a generáló fejlesztő erők adják, másrészt a társadalmi igények. A környezetből csatolódnak vissza a fejlesztő erők, amelyek leegyszerűsítve az anyagi eszközöket jelentik. A generáló fejlesztő erők a táplálék szerepét töltik be, a társadalmi igények pedig a genetikai kódok, amelyek szerint a város fölépül. A generáló fejlesztő erők a képesség (techné), a társadalmi igények azok az ideák, minták, amelyek szerint ezt a képességet használjuk. Az első tartalom, a másik az edény, amibe ez a tartalom ömlik.

Nézzük ezek összefüggéseit:

Generáló fejlesztő erők tartalom, képesség, „táplálék”

Generáló fejlesztő erő	van	nincs
érvényesül	Fejlődés iniciálás	Kölcsönök, vagyonfelélés
nem érvényesül	Kényszerpályák, spekuláció, parazitizmus	Fejlődés leblokkolás, kiürülés

- Ha van és érvényesül, az fejlődés iniciálást, kezdeményezést jelent.
- Ha nincs, és mégis érvényesül, adódik, hogy az vagyonfelélést, eladósodást jelent: túlpörög a rendszer, amikor valójában már nincs alapja.

- Van, de nem érvényesül. Ez hogy lehetséges? Úgy, hogy nem a város érdekében érvényesül, illetve nem úgy, ahogy a város érdekében kellene, hanem valami torz parazita módon. Tehát nem éppé teszi a várost, hanem éppenséggel beteggékényszerpályák, spekuláció, parazitizmus.
- Ha nincs és nem érvényesül, az fejlődés leblokkolást, kiürülést jelent. Kiürülnek az aranytelepek, az aranyásók elhagyják a városukat. Nálunk ez kevésbé látványos: ha bezárnak egy bányát vagy egy vasüzemet, az emberek nagy része kitart, de a fejlődés leblokkolás akkor is bekövetkezik.

A két átmeneti negyed (amelyben az egyik megvan, a másik nincs) hatásai társulhatnak egymással. Sajnos a jelenlegi budapesti várospolitiká elé g sok példát ad erre a társulásra.

Társadalmi igények forma, minták, „genetikai kódok”

Társadalmi igény	van	nincs
érvényesül	Mederbe terelés, szerves fejlődés lehetősége	Birodalmi modell: szerves, túlszervezett, túlszabályozott
nem érvényesül	Megvalósulatlan tervek, utópiák (papíron marad)	Kaotikus (szabályozatlan) burjánzás

- Ha van és érvényesül, az mederben tartja a fejlesztő erőket. A tartalom meghatározott alakú edénybe ömlik be, nem össze-vissza, szerteszt csorogva. Ez a szerves fejlődés lehetőségét adja. Az építés ekkor a szó igazi értelmében a település felépülését, gyógyítását, éppé tételét szolgálja.
- Ha van, de nem érvényesül, az terveket, utópiákat jelent, meg nem valósult elképzeléseket. Sajnálatos tud lenni, ha egy jó elgondolás nem valósul meg, de nagy kárt nem szokott okozni, legfeljebb annyiban, hogy jó lett volna, ha...
- Nincs, de érvényesül. Ez hogy lehet? Úgy, hogy nem a társadalom igénye valósul meg, hanem valami más, egy pótléka. Egy központilag ránk kényszerített minta érvényesül, amit birodalmi modellnek neveztem el, mivel ez általában uralkodói akaratra történt. Jellemző volt ez a barokkra, ami egyébként is birodalmi stílus. Ez a minta szerves, ugyanakkor túlszervezett, túlszabályozott, mert másként nem lehetne érvényesíteni, csak ilyen eszközökkel. A birodalmi modell a társadalom hagyományaitól, kultúrájától elszakadt, rákényszerített stílus. A XX. századig nem vált meghatározóvá, térben és időben korlátozottan jelent meg.
- Ha nincs is és nem is érvényesül, az egyértelműen kaotikus burjánzást jelent.

A társadalom kultúrahordozó, a környezet pedig anyagban manifesztálódott kultúra. Alapvetően kétfajta társadalmi igény van:

- tradicionális, hagyományokon alapuló: *archaikus*.

– modern, gyökértelen: ezt Hamvassal úgy nevezném, hogy *apokaliptikus*.

E kettő van. Nincs más.

Végül vessük össze a generáló fejlesztő erőket és a társadalmi igényeket. Itt a meglétük azt jelenti, hogy érvényesülnek is, mert ha nem, az hatását tekintve lényegében olyan, mint ha nem lenne.

Ezek együttes hatása a városra

Generáló fejlesztő erő	Társadalmi igény	
	van, érvényesül	nincs, és/vagy nem érvényesül
van, érvényesül	Rendezett város: élő, szerves, betölti a hivatását	<ul style="list-style-type: none"> • Birodalmi modell • Kaotikus burjánzás
nincs, és/vagy nem érvényesül	Szlömösödés, előregedés, fizikai és társadalmi leromlás	Nyomornegyed

- Ha társadalmi igény van, érvényesül, és ugyanez a helyzet a fejlesztő erővel, akkor beszélünk rendezett városról, élő, szerves városról, amely a hivatását betölti.
- Ha társadalmi igény volna ugyan, de fejlesztő erő nincs hozzá, az fizikai és társadalmi leromlást jelent, amit a szakmában szlömösödésnek hívunk. Elég szomorú olyan városnegyedekben járni, ahol látja az ember a valamikori szépség nyomait, de nincs ami életet leheljen bele. Ennek előbb-utóbb az a vége, hogy megszűnik az eredeti minta, és helyette egy másik fog érvényesülni. Nem biztos, hogy jobb.
- Társadalmi igény nincs, vagy nem érvényesül, de fejlesztő erő van. Itt a birodalmi modell érvényesül, vagy a kaotikus burjánzás. Ezek „fejlődési” fokozatok is lehetnek: először a birodalmi modell érvényesül, majd átcsap szabályozatlan burjánzásba.
- Ha egyik sincs, azt nyomornegyednek hívjuk.

Korunkra a két átmeneti negyed (amelyben az egyik megvan, a másik nincs) a jellemző.

5. Formáció – információ

Ezek után át lehet térni a minták és a megvalósulás összefüggéseire.

A magasabb szintű minta generálja, szervezi, strukturálja, *felemeli* az alacsonyabb rendűt. Magyarul: az információ felépíti a formációt. Az alacsonyabb rendű – ha teheti – rombolja, lebontja a magasabb rendűt. Tehát a formáció élő eleven információ híján szükségszerűen lebomlik, alacsonyabb szintet vesz fel. Az anyag igyekszik vissza eredeti állapotába, a kristályvilágba.

A magasabb szintű struktúrák fennmaradásának ideje nagyságrendekkel kevesebb, mint az anyag eredeti struktúrájáé. Óriási dolog, ha egy épület pár ezer éves, különösen, ha

még áll is. De egy pár millió éves kő fiatalnak számít. Egészen más nagyságrendek vannak az anyag eredeti mintái és az általunk behozott minták fennmaradási ideje között. Éppen ezért csak az információnak, magyarul a mintának, vagy az *igének* folyamatos vételével és átadásával tartható hosszú távon a magasabb szint. A megkövesedő kultúra, amely már nem tud újat adni, megújulni, előbb-utóbb szükségszerűen lehanyatlak.

A generálás: teremtés. Generálás idea nélkül: pusztítás. Idegen elemek, minták jelennek meg a szervezetben, vagy a szerves szerkezetben. Ez egy olyan vírusként is felfogható, amely pusztítja a város szövetét (városvírus). Életidegen életforma – életidegen környezet.

A társadalmi igények úgy is felfoghatók, mint kódok. Ezek megváltozása bizonyos késleltetéssel (mivel nem szoktak minden épületet egyszerre kicserélni) a szervezet, azaz a város megváltozását vonja maga után. Ha ezek a kódok hibásak, akkor ez mutációként, genetikai hibaként kezd el működni, és ennek megfelelő környezetet is teremt. Ha nincsenek, vagy nem érvényesülnek a társadalmi igények, akkor vagy birodalmi minták fognak érvényesülni (sematizmus), vagy pedig a káosz.

A város nagyságrendileg hosszabb életű az embernél. Él, amíg van generáló ereje és értékhorozó társadalma. Az élő település – úgy is, mint az élő szervezet – csökkenti az entrópiát (rendezetlenséget), növeli a rendezettséget, tehát a világfolyamattal ellentétes folyamatot tud lokálisan megvalósítani. Mind a környezet, mind a kultúra terén igaz, hogy (térben és időben) helyileg képes növelni a rendezettséget.

A rosszul működő, beteg vagy elöregedett település viszont növeli a rendezetlenséget, magyarul: nem tölti be a hivatását. (Vidor Ferenc erre a betegségre nevet is talált: urbanitis). Az ilyen város entrópia-hulladékkal (rendezetlenséggel) szennyezi a környezetét. Ez tehát nem más, mint *vizuális környezetszennyezés*. Ha a nyelő (a környezet) entrópia-hulladékkal telítődik, akkor romlik a visszacsatolás is: a források csökkennek, kiapadnak, szűkített újjátermelés (újjáteremtés) folyik. Óriási anyag és energia ráfordítás árán degradált kultúra és környezet jön létre.

Miklóssy Endre ezt írta erről „Az építészet hőhaláláról Fülep Lajos nyomán” című tanulmányában: „Az épületek kicserélődésével lassanként erodálódik a történelmi városok esztétikai megjelenése, követvén a társadalom széthullását, és így lesz úrrá rajtunk az esztétikai hőhalál”.

6. Andersen: Hókirálynő

Most pedig egy mese fog következni, igazi mese, pihentetőül, meg másért is.

Andersen egyik legszebb meséje a Hókirálynő, ami varázslat által megfagyasztott világról szól. A mese bevezetőjében egy tükörről van szó, amit az ördög csiszoltat, hogy mindennek a fonákját mutassa. Ez a tükör mindent eltorzít: a szépet rútnak, a jót rossznak láttatja. Segédei mindenhová elviszik, hogy mindennek torzképét mutassa. Végül az Égbe akartak szállni vele, csúfot üzni az angyalokkal, meg magával a Jóistennel. A tükör azonban egyre nagyobb grimaszokat vág, már alig bírják tartani a rázkódástól. Végül kicsúszik a kezükből, a Földre zuhan, és millió meg billió darabra törik. Ebből még az eddigieknél is nagyobb baj keletkezik, mert a tükör minden

darabkájának ugyanolyan varázsereje van, mint az egésznek. Akinek a szemébe esik, az mindent a fonákjáról kezd látni, akinek meg szívébe jut, azt jéggé fagyasztja.

Kay és Gerda – egy kisfiú és egy kislány – mesének két főhőse, akik egymás mellett laknak egy nagyvárosban. Nagyon szeretik egymást, együtt játszanak és hallgatják Nagyanyót, aki a Hókirálynőről mesél. Egy nap játék közben Kay felkiált: valami belesett a szemembe! A szívemet is szúrja valami! Gerda aggódva megnézi, de nem lát semmit. Pedig bizony benne volt: a varázstükör egy szilánkjára a szemébe, egy másik a szívébe fúródott.

Ettől kezdve Kay furcsán kezdett viselkedni. Utánozni kezdte az emberek viselkedését – tökéletesen csinálta. Az emberek nem győztek csodálkozni: milyen okos, eszes fiú! – pedig a szemébe esett üvegszilánk miatt látta mindennek a fonákját. Szívét meg a másik félig megfagyasztotta, ezért kötekedett még a kis Gerdával is, aki pedig egész szívéből szerette.

Eljön a tél, a fiúk szánkózni mennek a térre. Azzal szórakoznak, hogy az arra járó lovasszánokkal húzatják magukat. Kay egy elegáns, prémekbe öltözött nő szánjához köti magát, az meg kifele indul a városból. Egyre nagyobb pelyhekben esik a hó, a kisfiú megijed, sietve eloldja a szánkóját, de hiába: mintha oda lenne ragasztva, tovább követi. Nagy ijedségében elmondaná az esti imádságát, de csak az egyszeregy jut az eszébe.

Végül a városon kívül megállnak, és a Hókirálynő – mert persze ő az – maga mellé veszi a bakra. Fázol még? – kérdezi, és megcsókolja. Hideg a csókja, a jégnél is hidegebb, és teljesen megfagyasztja félig jéggé vált szívét. A kisfiú először azt érezte, hogy meghal, de azután jóleső érzés fogta el: elmúlt a borzongása.

A kisfiút a Hókirálynő tehát annak rendje-módja szerint elrabolja, és a jégvilág foglyává válik. Gerda, a bátor kislány azonban utánamegy, és rengeteg kalandon át, a veszélyekkel dacolva megkeresi. Körülötte fagyos szelek fújnak, de ő elmondja esti imádságát, mire a szelek elnyugodnak, és ő belép a Hókirálynő palotájába.

Egy végeleáthatatlan, befagyott tó csillámlott. Jégtükre ezer darabra repedt szét, de olyan egyforma darabokra, hogy valóságos műretek volt a tó. Ennek a tónak a kellős közepén trónolt a Hókirálynő, ha otthon volt – azt mondta, hogy az Ész tükrének közepén ül, s ez a leghívebb tükör a világon.

Kay dermedten ül a hatalmas, kihalt és jéghideg palotában, és jégdarabokból egy szót akar kirakni: „örökkévalóság” – de nem tudja. Pedig a Hókirálynő az egész világot neki ígéri – meg egy pár korcsolyát ráadásul – ha ki tudja rakni. Ezzel az egy szóval kínlódott hát Kay, de nem tudta kirakni.

A kislány megtalálja és megszólítja, de észre sem veszi. Gerda ekkor a könnyeivel és csókjaival életre kelti. Kay csak ekkor ismeri fel a társát, és megborzong: mit keresek itt ebben a kihalt üres világban? Akkora lesz az örömmük, hogy még a jégdarabok is táncra kelnek, és mikor végre megnyugodnak, pont azt a szót formálják ki: nyitva áll tehát a szabadulás.

Együtt mennek haza Nagyanyóhoz, és minden úgy találnak, ahogy elhagyták. Rajtuk mégis nagy változás esett: amikor hazaérnek, észreveszik, hogy felnőttek.

Eddig a mese. És hogy miért mondtuk el? Az a következőkben kiderül, mert most a jelenkor építészetéről fogok beszélni.

7. Modernizmus

- Birodalom

Említettem, hogy a birodalmi stílus a társadalom hagyományaitól, kultúrájától elszakadt, rákényszerített stílus, amely a XX. századig térben és időben korlátozottan jelent meg. *A modernizmus térben és időben teljes egyedulalomba törő birodalmi stílus.* Negligálja a társadalmi igényeket és a saját mintáit teszi a helyükre, magyarul: megszünteti a hagyományokat. Illetve úgy tesz, mintha ez a mi hagyományunk lenne, tehát még szeretnünk is kell. Emlékeznek még Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című versére?

A modernizmus magtalan, nemtelen. Kiszolgált mindenféle rendszert és ideológiát. A legopportunistább stílus, mert arctalan. Ez is tükör, méghozzá a helyzet tükre.

Minden évben megrendezik az építészeti hónapot. A 2003. évi Műcsarnokbeli építészeti kiállítás az elmúlt tíz év épületeit mutatta be. Lehetett ott jó dolgokat látni, tehát ebben a rendszerben is tudtak értéket alkotni, viszont az egész olyan volt, mint egy kívánságműsor: minden és mindennek az ellenkezője látható volt. Azok az épületek, amelyek az organikus építészetet képviselik, vagy a hagyományokat próbálják visszaálmodni, keveredtek a futurisztikus üveg-acél kristályvilággal. Tehát nem lehet arról beszélni, hogy érvényesülne egy meghatározott stílus. Hogy a magyar építészet milyen, ebből nem lehetett megtudni.

Egyvalamiből lehetett valamit megtudni: a legbelső teremben a 30-as évek bauhausi modern építészetét mutatták be. A legnagyobb élményt természetesen ez adta. Tehát az indulása eredetileg ennek is színvonalas volt, de azután – ahogy az elején jeleztem – mint afféle fekete mágia – szükségszerűen elsötétedett, és az ellenkező hatást váltotta ki. Bár kimagasló tehetségek itt is tudtak értéket alkotni, ez az általános tendencián nem változtatott. A birodalmi modell érvényesülése vörös fonalként húzódik végig az egészen (stílus helyett divatok, funkcionalizmus, nyers haszon).

- Kristályvilág

A modernizmus génmanipuláció, élettelenes beavatkozás a rendbe (városvírus). Mintája az anyag. Miért állítom ezt? Az anyag szilárd halmazállapotban általában kristályrácsba szerveződik, bár ezt szabad szemmel általában nem látjuk. Tehát a szervesetlen anyag ha teheti, kristályszerkezetet alkot. Ezek a kristályok önmagukban tökéletesek és stabilak, viszont élettelenek és egyformák.

A mesében az élettelen világról volt szó, a modernizmusban az élettelen minta jelenik meg, az anyag mintázata. Egyforma elemek ismétlődése, ami a szervesetlen kristályvilágot idézi meg (Hókirálynő birodalma). Az így kialakuló élettelen környezetben az élet is senyved: lehetséges, hogy ezért is olyan alacsony a népszaporulat, különösképpen a városokban?

Vidor Ferenc idézte az előadásában, hogy a rossz lakás ugyanúgy ölhet, mint egy balta, csak lassabban. Én továbbmegyek: a rossz város is, csak hosszabb ideig tart. Ugyanis van energiaadó, és van energiaszívó környezet. A kristályvilág energiaszívó környezet, nem forrás, mint a másik, hanem nyelő: lelki parazita, amely negatívan hat vissza ránk. Lefele húzó örvény, amely káoszt idéz elő a lelkekben is.

Christopher Alexander: „A város nem fa” című művében írja a következőket:

„Azok a minták, melyekből az épület, vagy egy város áll, lehetnek élők, vagy holtak. Amennyire élők, olyan mértékben oldják belső erőinket és tesznek szabaddá, ha holtak, tartós belső konfliktusba zárnak bennünket.”

Meggyesi Tamás egy előadásában elmondta, hogy az anyag lényegileg üres. Ha lejjebb megyünk mind jobban az anyagban, a részecskék világába, mindig ürt találunk. Ha ezt vesszük mintának, abból óriási üresség támad. Meg kell tehát látni e „ruha” mögött a szellemi ürességet (itt is Andersen-mesére utalok: A császár új ruhája).

- Káosz

Politikailag a legsötétebb ötvenes évekről szokás beszélni, én építészeti a legsötétebb a hetvenes éveket szoktam emlegetni, ugyanis akkor volt a panelépítészet csúcspontja. A panel szétzilálta az építészetet, ami azóta sem talált magára. Ez különösképpen azért veszélyes, mert a merev struktúra, a kristályvilág átmeneti jelenség, közjáték az utána következő kaotikus burjánzáshoz. *A modernizmus a káosz szálláscsinálója.*

Meggyesi Tamás 1998-ban, a Magyar Urbanisztikai Társaság V. konferenciáján tartott bevezető előadásában – többek között – a következőket mondta:

„Jellegzetes települési táj valahol Európában, de már nálunk is: az autószaalon, mint önálló üvegkalitka mellett, amit parkolók vesznek körül, épül egy szálloda, amit szintén parkolók vesznek körül, majd a szomszédos telken egy iroda, ami délután 5 órakor elsötétül, és amit a változatosság kedvéért addig szintén parkolók vesznek körül, majd egy metodista kápolna, amit viszont saját kis parkja vesz körül, ezt egy supermarket követi, amit végre megint parkolók vesznek körül, majd egy tűzfalával ott maradt kopott régi ház – és így tovább, ad infinitum.

Ha a tradicionális városi szövetet tekintem normálisnak, akkor ez a tendencia egy olyan vírus, ami a normálisan szerveződő emberi környezet genetikai kódjait támadja meg. Sajnos ehhez nem áll rendelkezésünkre vírusölő program – hacsak a szakmánkat nem tekintjük annak. Egy biztos: a fejlődésnek ezt a változatát azért tekinthetjük démonikusnak, mert miközben szaporít («fejleszt»), közben dezintegrál, atomizál, lebont, vagyis egy alacsonyabb létszintre redukál.”

Az építészetben a funkcionalizmus (amelynek szélsőséges változata Le Corbusier lakógépe), várostervezésben a valódi értékeket nélkülöző „területfelhasználás” volt meghatározó évtizedekig, és dominál még ma is. Lélektelen, élettelen szabványok és normatívák: idea nélküli technika, melynek következménye az építészeti nihil.

A mai kor építésze már csak nevében architektúra. Fejlett technikájú, de ideátlan (vagy másképpen idélen, helytelen), kiesett a szerepéből. A mindenség modellezése, tükrözése helyett tőkebefektetők nyers anyagi érdekeit tükrözi. *A mai városrendezés válságjelenség.* Eszköz, de vezérlés nélkül, tehát mit csinál? – önmagát erősíti, reprodukálja. Emellett nem lehet egységes szakmáról beszélni. Terméketlen viták dúlnak az urbanisták között. Churchill mondta, hogy a háború túl komoly dolog ahhoz, hogy katonákra lehessen bízni. Sajnos ezekre a megélhetési urbanistákra sem szabad rábízni a várost.

- Kultúra

A városokat a kereskedők és szolgálók építik. Meg is látszik rajtuk. A polgár addig épített várost, amíg az archaikus mintákat alkalmazta, vagy legalábbis másolta. Azóta rombolja, mintegy megelőlegezve azt, ami jön. Ha teheti, az általa rongált várost magára hagyja és kivonul szociális gettókba (lásd: lakóparkok). *A régi uralkodó osztály várost épített, a mai várost rombol.*

A falu és a város is elvesztette a szerepét mára. *Nem töltik be a hivatásukat.* Falu: köz-ség, közösség, rokonsági kapcsolatok. Város: szellemi központ, szellemi közösség, szellemi rokonság. Egyik sem működik már szerves módon.

Város mindig is volt, amióta az emberek letelepedtek, de előtte is voltak kitüntetett (szakrális) helyek. Ez túlmutat a gazdasági, védelmi, népsűrűségi szempontokon. Ugyanis a Város: szellemi kristályosodási pont (lásd: Hamvas: Scientia Sacra), a *legmagasabb beavatás* színtere. A magas kultúra létrehozója és fenntartója a Város, amely a szellemi termékenység, az elvonatkoztatás magas szintje és a szabad akarat érvényesülése révén alkalmas erre a szerepre. *Ha ez most nem így van, az apokaliptikus tünet.*

Városaink szétesése az európai (nyugati) kultúra hanyatlásának egyik legbiztosabb jele. A város rombolása a harcosok (a szellemi hagyományok védelmezői) várának rombolása. Megszakad az élő kapcsolat a fenttel, a mintákkal. Ezt a civilizáció hanyatlása követi (lásd: Róma). Kiss István, Magyary Zoltán legkedvesebb tanítványa mondta, hogy „*kultúránkat, környezetünket, sőt már magunkat is szűkítetten termeljük újjá*”.

8. Most pedig néhány fogalmat szeretnék a köztudatba vinni.

- Játék

2001-ben a Merlin Színházban tartottunk egy estét, ahol színházrendezők, filmrendezők és városrendezők ültek egy asztalhoz. Kíváncsiak voltunk, hogy mi fog ebből kisülni. Mi bennük a közös? Igyekezett mindenki, de eléggé elbeszéltek egymás mellett. Pedig van két olyan aspektus, ami összeköti ezeket az alkotásokat.

A pozitív aspektus a *játék*. Az első kettőnél ez mindenki számára nyilvánvaló (színjátszás, játékfilm). Sőt a zenekar is játszik (a karmester is egyfajta rendező). A városonál nem igazán közismert, hogy játékosnak kellene lennie, illetve ha mégis, azt úgy hívjuk, hogy *festői*. Az ilyen városok látványáért fizetünk komoly pénzeket és utazunk be nagy távolságokat, mert nekünk, embereknek ez tetszik. Régen

természetes módon megvolt (lásd a labirintusnál elmondottakat), ezt keressük ma is. Amióta azonban a várost mérnökök tervezik, a játékosság kiveszett.

- Kulissza

A negatív aspektus a *kulissza*. Díszlet, amely mögött általában gépezetek rejtőznek a színházban, a filmstúdióban, és a városban is. A város is egyre inkább ilyen kulisszákból áll, gépezetek között élünk, amelyek elé alkalmasint cifra burkolatokat applikálnak mindenféle drága márvány, gránitkövekkel, de tudom, hogy mögötte mi van. És ez engem legalábbis zavar. Tehát a játék – a tartalom – kiveszett, maradt a forma – a kulissza. Olyan, mint egy színház, amelynek csak díszletei vannak, de nincs már benne a játék. A még megmaradt tradicionális város is egyre inkább ilyen díszletté válik.

Például védünk egy útvonalat, mondjuk az Andrássy utat. Ez pozitív, dicséretes dolog, de egy gyönyörű neoreneszánsz palota háta mögött közvetlenül látható egy olyan épület, ami mintha a Stalker című filmből ismert Zónából csöppent volna ide. Ha nem vigyázunk, ilyen kristályokból, üveg-acél kalitkákból fog állni a város, és az Andrássy út ezek kulisszájává válik.

- Taszítózóna

Ezt a kifejezést Asimov: Alapítvány és Birodalom című tudományos-fantasztikus regényéből kölcsönöztem. A mű a sci-fi irodalom egyik klasszikusa, főleg azért, mert nem a technikai csodákra koncentrálnak, hanem a lélektanra. A konkrét történetben feltűnik egy „mutáns”, egy szellemileg különleges képességű – egyébként gnóm – ember, aki képes mások tudatát és akaratát közvetlenül befolyásolni. Ezzel nagy hatalomra tesz szert. Nos, ha el akar tűnni a többiek elől, akkor egy olyan mentális mezővel, taszítózónával veszi körül magát, amibe az emberek nem szívesen lépnek be, szorongani kezdenek, és inkább visszafordulnak.

Ugyanez történik velünk. Városainkat egyre szélesedő taszítózónák veszik körül. Ha jönne valaki, aki nem konkrét céllal közelít, még soha nem járt arra, és nem tudja, hogy belül még ott vannak hagyományos város maradványai, hát visszafordulna. Lassan már nem lehet megtalálni a várost ettől, legalábbis nehéz átmenni rajta. Miért mondom taszítózónának? Azért, mert *dezorientál*, ezért taszít, legalábbis amíg tisztán látunk, és nincs a szemünkben a tükörszilánk.

A taszítózóna már nem csak körülveszi a várost, hanem egyre inkább fojtogatja is. Egyrészt brutális beavatkozások történnek a hagyományos városszövetbe. Emellett kiszipolyozza az éltető energiákat a városból: a hagyományos központok lassan kiürülnek a bevásárlóközpontok nyomása alatt (vö. a káosz eredménye a kiüresedés, a nihil).

- A kulissza legsötétebb aspektusa a *csomagolás*.

A mai kor a csomagolásról szól. Mindent becsomagolnak, adjusztálnak, kívánatossá tesznek. Vegyünk egy példát! Egyik „kedvencem” a pillepalack. Rá van írva valami, mondjuk vadmálna. Mi van benne? Erről az apróbetűs részek „tájékoztatják” a nagyérdemű vásárlót, már amennyiben egy közönséges halandótól elvárható mindazon vegyi anyagok ismerete, amit az élelmiszerekbe

tesznek: antioxidáns, állományjavító, ízfokozó, színezék, gumiarábikum (ez különösen tetszik), szóval minden fene, csak éppen vadmálna nincs benne.

Mi lesz a csomagolásból, ha kiürül belőle a tartalom? Szemét. Ez esetben viszont ami benne van, az is szemét. Egyre inkább szaporodnak az ilyen kívül szemét – belül szemét áruk. Ezeket oktrojálják ránk, hogy vegyük meg, mesterségesen felkeltik az igényt, ami – megjegyzem – szintén fekete mágia.

Nézzük az épületeket, amelyekben ezeket mostanában eladják! Hát ezeknek semmiféle architektúrájuk nincs. Ezek óriásdobozok, amelyek meghatározott négyzetmétert és légköbmétert lehatárolnak. A szó legszorosabb értelmében nulla architektúrával rendelkeznek, semmi más céljuk nincs, mint becsomagolni azt a teret, amelyben az eladás történik. Tehát valójában ez is csomagolás. És – mint tudjuk – mi lesz a csomagolásból, ha kiürül belőle a tartalom? – szemét. És mit árulnak ezekben az óriásdobozokban? – azt a szemetet, amit az előbb említettem. Kívül szemét – belül szemét. Szemétyártás folyik városi léptékben is, anyagi és szellemi értelemben is!

Városainkból szeméttelepet csinálunk – ezzel kompakt taszítózónák jönnek létre, fojtogatva a várost. A való város pedig lassan visszamegy oda, ahonnan jött.

Az Égbe.

9. Összegzés

- Beavatás

A lépcsőn fel is lehet menni. Fölfelé a lépcsőn a teremtő erők mibenlétének felismerésével lehet jutni. Ekkor nem beavatkozás, hanem *beavatás* történik.

Fel kell ismerni azt a teremtő erőt, ami a térstruktúrát létrehozta, és akkor lehet följebb jutni, meghaladni az adott szintet. Tehát a dolgunk az, hogy belássuk: a jelenlegi helyzetünket mi okozza.

Első: fel kell ismerni a fekete mágiát (tükörszilánk). A következő szinten, a labirintuson végigmenni már a következő teremtő erő (kultúra, kultusz) segítségével lehet.

Ha fölfelé haladunk a lépcsőn, akkor építés, épülés, felépülés történik. A szó legszorosabb értelmében éppé, egészsé, teljessé, egészségessé tesszük a környezetünket és ezzel magunkat. Lefelé pedig bontás, bomlás, lebontás, leépülés történik, a szó teljes értelmében.

Az emberi szándék, buzgalom önmagában nem elég: beavatás nélkül bűvészinások vagyunk. Ezt műveljük, még ha nem is tudjuk. Ki kell lépni a hurokból, nem rángatni. Ehhez meg kell látni, hogy benne vagyunk. Aki benne marad, még ha jóindulattal is, az tovább húzza, *részese annak*.

A tervezés szeretet és bölcsesség (beavatottság) nélkül szükségszerűen fekete mágia. Ennek eredménye a káosz, még akkor is, ha egyébként nem tudunk a fekete mágia létezéséről, vagy jóindulattal állunk hozzá, jót akarunk, de ennek a bekövetkezése szükségszerű. (írástudók árulása). Ez érvényes az ún. „egzakt” tudományra is. Vagy követjük a mintákat, vagy kipörgünk a világból.

- Gyógyítás

Fekete mágia van, ez tagadhatatlan. Varázslat alatt vagyunk, *tessék tudomásul venni*. Ha tagadjuk a mágia létezését, ezzel saját magunkat fegyverezzük le. Ugyanis a fekete mágiával szemben csak fehér mágiával lehet fellépni. Nem lehet tudományos, racionális módszerekkel, az megbukott, sőt éppenséggel az idézte föl. *A varázslatot fel kell oldani*. Tehát beavatkozni a mágia szintjén kell és lehet. Ez a gyógyítás szintje. A tét nagyobb, mint gondolnánk!

A 2000-ben tartott 7. Velencei Építészeti Biennálé magyar kiállítása ismertető kiadványának bevezetőjében – ami valójában egy nagyhatású kiáltvány – Gerle János és Szegő György – városaink pusztításán túl – bolygónk, a Föld anyagi és mentális elszennyezésének fokozódó veszélyére is felhívják a figyelmet.

„Az építészetnek az ősi tudáson kell alapulnia! Az embernek – különösen a környezetet alakító építésznek – meg kell nyitnia természetes, de elfeledett érzékeit, amelyek képesek kapcsolatot teremteni a Föld rejtett, és civilizációt fenntartani képes erőivel! Ki kell fejleszteni képességeit, hogy érzékelti tudja a Földet élettől telítő energiarendszereket, a természetet éltető elemi lényeket! Minden építés romboló életellenes tett, ha nem a Föld megvalósulásra törekvő erőit fejezi ki. Az építész hivatása, hogy magasabbrendű törvények közvetítője legyen! Minden környezetalkító tevékenység hozzájárul a Föld egyensúlyának helyreállításához, ha a Föld látható és láthatatlan élőlényeivel, élettereivel való szeretetteljes kommunikációból fakad.”

Megint II. János Pál pápától idézek: *„A világegyetemben jelen lévő rendet tisztelnünk kell, a szabad választás lehetőségével megajándékozott embernek súlyos felelőssége van ennek a rendnek a megóvásában.”*

Ismétlem, amit az elején mondtam: A Város a Világ modellje. A Város teremtése analóg a Világ teremtésével. Tehát a gyógyítás is ilyen analógia szerint történhet városléptékben, Föld-léptékben. *Ez a feladatunk*. Ha nem ezt végezzük, akkor rontunk, rombolunk. A mai gyakorlattól homlokegyenest különböző gyakorlatra van szükség, és ez nem csak városléptékben igaz.

József Attila a kedvenc költőm, és nem azért, mert magam is a költészet napján születtem. Számomra legfontosabb verse a Dunánál, egy misztikus beavatás remekműve. Befejezésül ennek végső sorai kívánkoznak.

*„Rendezni végre közös dolgainkat
Ez a mi munkánk, és nem is kevés”*

Budapest, 2007. március

Kolundzsija Gábor

A fentieket a szerző előbb előadásokon tette közzé, majd nyomtatásban is megjelent a Magyar Építőművészet Utóiratának 2006/6. számában.